

Música tradicional de la vall d'Àssua i el Batlliu (Pallars Sobirà)

JOSEP CRIVILLÉ i BARGALLÓ
RAMON VILAR i HERMS

La zona de la Vall d'Àssua ha estat visitada diverses vegades per nosaltres a la recerca de documents vius de música tradicional. El nostre treball, per ara, s'ha centrat en les poblacions de Rialp, Caregue, Llessui i Enviny. Aquesta darrera població no és pròpiament de la Vall d'Àssua, és un dels pobles de la zona anomenada del Batlliu¹, però la seva situació a frec d'ella, els vincles familiars establerts entre les poblacions de Llessuí i Enviny, com els contactes sovintejats dels seus habitants en temps pretèrits, fan que la considerem, per a l'estudi que ens proposem, com a formant part de la mateixa zona geogràfica. En aquest article, però, només comentarem algunes mostres del repertori recollit a Llessuí i Enviny, ja que formen part dels materials de base d'una darrera missió de recerca nostra a partir de la Fonoteca de Música Tradicional del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

LA VALL D'ÀSSUA² està situada al Pallars Sobirà, i davalla del massís del Montsent fins a la riba dreta de la Noguera Pallaresa, vora Rialp. Comprèn els pobles de Llessuí (amb la Torre), cap de la vall i el de més altitud (1.407 m.), i de Saurí (amb el despoblat de Menauri), que formen el terme de Llessuí, els d'Altron, el de menys altitud (955 m.) Sorre i Bernuí, que formen el terme d'Altron, i els de Caregue i Escàs, que pertanyen al municipi de Surp. Històricament, el castell de Torena, situat prop de Llessuí, havia estat des del s. X el centre de la Vall, i des del s. XIII pertanyé a la família Bellera. També foren importants

els castells de la Torre, vinculat els s. XI i XII a la família Àssua, i el de Malavella (documentat des del s. XIII). El 1435, Jaume de Bellera, senyor feudal de tota la Vall, vengué al comte de Foix i vescomte de Castellbò la Vall d'Àssua i la veïna baronia de Rialp. Amb el nom de "quarter de Rialp o de Rialp i Àssua" (i també de "quarter d'Àssua") era conegut un dels quaters del vescomtat de Castellbò des del s. XV; comprenia, a més de Rialp, que n'era el centre, i de la Vall d'Àssua, la vall de Baiasca. Tradicionalment l'economia de la vall estava limitada a la ramaderia i a una agricultura precària. Els esports d'hivern, però, a partir de l'estació de Llessui, han donat un nou impuls a l'economia.

Llessui és el municipi que ocupa la capçalera de la Vall d'Àssua. Tradicionalment, la població ha viscut d'una agricultura de muntanya (prats i mongetes en regadiu; patates i cereals en secà) i una ramaderia transhumant que havia prestigiat el "formatge de Llessuí". Avui, l'economia es basa en el turisme i l'estiueig i, sobretot, en el desenvolupament dels esports de la neu. El poble, a 1408 m d'altitud, és en un coster, al vessant dels contraforts del massís del Montsent, dominant la vall del riu de Pamano. El municipi també comprèn el poble i antic monestir de Saurí i els despoblats de la Torre, Manauri i Torena.

Heus ací com descriu Joan Lluís aquest poble amb un estil molt directe i amb uns pocs trets:

"En arribar a l'hostal, trobo la porta tancada. Una dona m'explica que són al camp i que no poden trigar gaire. Deixo la bèrgam al peu de la porta, i faig una visita a l'església, la dimensió de la qual és un bon

senyal de la importància que devia tenir Llessui, un dels pobles més grans de l'alta muntanya, essencialment ramader. L'altar major de l'església és barroc i dedicat a Sant Pere, patró del poble.

A Llessui hi ha una dotzena de cases de les anomenades "fortes", com per exemple, casa Jaumora, casa Mora, casa Camp, casa Trilla, casa Cafs, casa el Lel i d'altres; una vintena de mitjanja, i altres trenta de més petites, sense arribar a conèixer la tragèdia de la pobresa.

El barri de La Torre és separat del poble per un barranc que baixa de dalt del tossal del Corral Gros, i posseeix una esglésiola romànica. El campanar havia estat dels anomenats d'espadanya; el pas del temps l'ha despallat de les pedres de la capsina, i avui hi ha les campanes penjades a la bona de Déu. La capella és dedicada a Sant Julià i el festegen el 7 de gener³.

ENVINY es troba al vessant dret de la Noguera Pallaresa, encarat a migjorn i situat en un fort pendent de muntanya. El seu terme municipal inclou Montardit de Dalt i de Baix, Llarven, Pujalt, Castellviny, Olb i l'antic poble de Cassovall. El terme és molt muntanyós, al sud-est de la serra d'Altars. La patata és el conreu més important, seguit pel blat, sègol, ordi, blat de moro i alguns fruiters i verdures; algunes oliveres representen el límit septentrional d'aquest conreu. Són nombrosos els prats naturals, suport d'un apreciable cens de bestiar boví i oví. Prop de la carretera de Sort hi ha el santuari de la Mare de Déu del Soler.

Tal com diu Joan Lluís, "Enviny tenia un folklore escaient i variat; hi ballaven el patapuf, el ball francès, l'arrimflat de l'aiguardent, el ball pla i l'esquerrana de tres punts"⁴.

EL TREBALL DE CAMP I EL SEU CONTEXT SÒCIO-ECONÒMIC

En el treball de camp una de les coses que el col·lector ha de tenir present és el calendari laboral. Quan hi ha feina grossa no

s'està per atendre el passavolant que demana informació, per exemple, sobre la música tradicional. Segons les zones, serà la verema, l'aplega de l'avellana i dels fruits secs, la collida de les olives, la sega dels cereals o del fenc, o la temporada turística, etc., qui marcarà aquest calendari laboral. Saber el temps ideal per a fer tranquil·lament una enquesta etnomusicològica i pactar-ho amb els informants, és ja una primera garantia d'èxit d'una bona recollida d'informacions sobre la música de tradició oral.

El Pallars Sobirà és una de les comarques catalanes que ha sofert un despoblament més fort. Anar-hi a l'estiu o a l'hivern és trobar-se amb dues realitats demogràfiques diferents ocupant el mateix espai físic. Les vacances fan retornar els antics habitants a les seves llars, i els pobles es tornen a animar; si, a més, hi afegim l'estiu, l'excursionisme, els càmpings, les noves modalitats esportives de les aigües braves, trobarem un paisatge ple de vida i fins i tot de novetat. L'hivern, en canvi, esdevé més fosc en aquestes valls abruptes, els pobles queden silenciosos i buits, les comunicacions són més problemàtiques (problema endèmic que es comença a solucionar des de fa pocs anys). Només els llocs propers a les estacions d'esquí, i especialment en èpoques de vacances de Nadal i Setmana Santa, experimenten un moviment semblant al de l'estiu. Es podria dir que a l'hivern, el treball de camp es pot fer en part a la ciutat, a l'inrevés de l'estiu en què fins i tot fa bo de recordar els costums ancestrals i les seves músiques al voltant de la taula gran en la casa novament ocupada; l'hivern, però, també és el temps de trobar en les seves llars els habitants que no han abandonat la contrada, mentre que aquests, a l'estiu, estan ocupats en les seves tasques agrícoles o de serveis relacionats amb la temporada turística.

Els hàbits de vida i de treball, els moviments demogràfics, etc., han fet que la funcionalitat de la música tradicional es perdés, però no la memòria oral que fins

avui dia persisteix, bé que en estat letàrgic. Els exemples que presentem en aquest article són una mostra d'un repertori obtingut al llarg de dues enquestes de camp que són elles mateixes precisament un reflex d'aquestes dues situacions de vida que més amunt hem descrit: Llessui, poble que ha sofert una transformació degut als esports d'hivern, però on l'enquesta la férem a Daniel Isús de casa Camp de 74 anys, cantador tradicional, i que sempre ha viscut allí. I per una altra banda, Enviny, poble que segueix amb la seva economia tradicional i on l'enquesta la férem a un grup d'habitants la majoria dels quals torna a l'estiu per a fer-hi estada en el temps de les vacances. De fet, en aquest poble, són escassos els habitants que hi viuen durant tot l'any, mentre que a Llessui encara hi ha un bon nucli de població.

RECERCADORS DE MÚSICA TRADICIONAL AL PALLARS

A l'hora d'iniciar una missió etnomusicològica és important tenir el màxim coneixement possible sobre la zona que es vol investigar. Per tal motiu és important saber quines recerques s'han fet anteriorment sobre el fet de la música tradicional a la zona en qüestió. El Pallars, entès en sentit ampli, ha estat estudiat en diferents ocasions des del vessant estrictament musical. Aquest és el que ens interessa en aquest article i, particularment, la tasca d'aquells recercadors que han deixat impresa la notació musical de la documentació trobada.

Vicens Bosch, sacerdot fill d'aquestes terres pallareses, des de Talarn va anar publicant les seves recerques i recollides de música tradicional al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. L'any 1896, sota el títol: "Cançons populars catalanes recollides a Talarn i d'altres pobles"⁵ donava a conèixer amb la seva transcripció musical les següents formuletetes de jocs: BOLANGERA ("La bolangera del colom"), BOLANGERA ("Ball rodó,

Caterineta"), BOLANGERA ("Ribera amunt són les boniques"), i "Sota, sota cambra".

L'any 1897, amb el títol: "Cançons velles de Talarn i d'altres pobles"⁶, publicava: LO BALL DE TARRAGONA ("Vora del camp"), BALLETT PLA ("Aquí dalt de la muntanya"), BALLETT PLA ("Quan jo veig que la porta'n"), CANÇÓ DE NADAL ("Si n'eren tres pastorets"), LO BALLETT DE LA SAGRADA FAMÍLIA ("Sant Josep la camadeta"), LO FILL DE DON GALLARDÓ ("Les campanes de París"), LA PEDRETA ("Si n'eren tres ninetes"), LA FILLA DEL PAGÈS ("Lo pobre pagès"), LES MOSQUES DE SANT NARCÍS ("Digueu, gavaig traïdor").

Entre els anys 1899-1901, publicava en el mateix Butlletí amb el títol "Notes folkloriques"⁷: LO MOLÍ DELS PECATS ("Ab dos pensaments estich"), LA VIDA DE LES GALERES ("La vida de les galeres"), LA FILLA DEL CARMESÍ ("Petiteta l'han casada"), LA PORQUEROLA ("Que petita l'han casada"), PRESENTS DE BODA ("Si n'eren tres ninetes"), ELS GATS DE CODINA ("Cançó vull cantar"), LA CATARINA ("Catarina se'n pentina"), L'AGNETA ("A la ciutat de Lleida").

L'any 1905 va donar a conèixer: LA REINA ENVEJOSA ("Adriana's va a rentar"); i el 1906 sota el títol: "Balls antics del Pallars superior i inferior"⁸, donava a conèixer els següents balls i tonades (amb indicacions de coreografia): LA MORISCA DE GERRI, BALL PLA, JOTA ARAGONESA, LA MONTANYETA ("Aquí dalt de la muntanya"), ALTRE MONTANYETA ("Quan vas baixar de la montanyeta"), CERCAVILA ("Quan veneu els ous"), LA PASSA O CERCAVILA, ELS CASCABELLS, LA CASTANYETA, MES CASTANYES ("Mestressa, para taula"), L'ESQUERRANA ("Amb un viudo mare, mare"), EL CONTRAPÀS I LA PILA, EL BALL DE LA TEYA, LA BOLANGERA ("La bolangera'n té un colom"), BALL DELS MOCADORS ("Soletes n'haveu quedades"), LA MORISCA DE GURB, BALL DELS ARANYONS, BALL CERDÀ, LO GALLOP, LA CONTRADANÇA, BALL RODÓ ("Ball rodó, Caterineta"), L'AIGUARRÒS, FALLES DE SANT JOAN A SALÀS ("En-

treu, entreu a la falla), EL ROTLLETÓ ("El ballet del rotlletó"), LA COMARE ("Tots som del Vallès"), EL BON JORN ("Per l'octava de Corpus"), BALLEU DE DÉU, GALOP DE CORTESIA, EL BALL, BALL CERDÀ. El 1907 publicava: EL MALCOMTE ("Jo me'n vaig a passejar").

Un conjunt de 52 melodies és el que Vicens Bosch ens va donar a conèixer sobre la música tradicional de les comarques pallareses. Sobre aquest repertori es podrien fer les següents observacions:

– No sempre l'origen de les melodies és el Pallars. També hi són presents la Noguera i l'Alt Urgell. Els límits comarcals no estaven prou definits quan V. Bosch va fer les següents recerques.

– En general hi ha un domini del repertori referent a balls i danses (28), i en menys quantitat també hi són presents cançons llargues o romanços (14), melodies vinculades als jocs infantils: bolangeres i cançons de rotllo (7), corrandes (2), i del repertori nadalenc (1).

– De totes les melodies citades en presenta la seva transcripció musical. Per una altra banda, no hi ha cap anàlisi de la substància musical i literària del repertori editat, i la seva contextualització és gairebé inexistent.

Enric Vigo, amb el seu "Aplec de balls populars del Pallars", va guanyar el premi ofert pel Centre Excursionista de Catalunya en la "Festa de la Música Catalana" de l'any 1908. Un any més tard es va anar publicant aquest recull a través del Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya⁹. Consta de 17 informacions musicals de balls tradicionals, de les quals 16 vénen acompanyades de la seva melodia corresponent, hi ha un bon grup de les quals que tenen lletra: BALL DE LA CARINGOSSA ("Si l'an quieres por bailar"), L'HEREU RIERA O EL BALL DELS BASTONS, LA MORRA ("Tum la y la, lan fa viroleta")¹⁰, BALL DE SANT FARRIOL ("Jo y lo pastor"), LA MORSULIANA ("Marieta posa'l peu aci"), CORRANDES ("A la plaça fan ballades")¹¹, EL FANDANGO, LA TIRO-

TITAINA, BOLANGERA DEL PALLARS, PUNTETA Y TALÓ (hi ha 2 melodies diferents, la segona va acompanyada de lletra: "Peu petitó, de la Margarideta"), BALL PLA, BALL SARDÀ, BALL RODÓ, BAL ENROBAT, RASA FINAL, L'ESQUERRANA INDIOT.

En el recull d'Enric Vigo hi ha transcripció musical i explicació coreogràfica de totes les danses (a excepció de "La Jota borratxa" de la que no hi ha notació musical). Per una altra banda, la localització de les melodies a vegades és molt precisa, es diu el nom concret del poble d'on prové, però en altres és molt genèrica. De fet, el repertori que es presenta no és purament del Pallars, també es refereix a l'Alt Urgell, la Cerdanya i, en algun moment, a l'Empordà. És important senyalar l'aportació d'elements contextuals d'aquestes danses, la qual cosa indica que és fruit de l'observació directa del recercador.

L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA

Abans de fer esment de les missions de recerca organitzades per aquesta iniciativa, ens hem de referir a la bona nova que ha suposat la recuperació per a Catalunya, a través del monestir de Montserrat¹², de l'arxiu Patxot, en el que hi ha tots els materials obtinguts en les nombroses enquestes de camp realitzades per l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya que constituï una magna empresa de recuperació del patrimoni de música tradicional catalana, sota els auspicis de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, de la qual en fou marmessor el Sr. Patxot. Aquests materials han estat envoltats d'un gran misteri quant a la seva ubicació i inaccessibles per a la seva consulta des dels anys 40 fins l'actual any en curs (1991), en el que, finalment, han retornat i estat cedits al monestir de Montserrat, com ja s'ha dit, institució que permetrà sens dubte el poder accedir a la consulta d'aquests materials de tan gran valor patri-

monial. A l'espera d'aquesta ocasió, ara només farem esment de les missions de recerca de les que tenim notícia que es van fer per les terres pallareses sense poder dir res, per ara, del material recollit¹³:

– *Palmira Jaquetti, Maria Carbó*: Pallars i Conca de Tremp (del 2 de juny al 2 de setembre de 1926)
– *Enric d'Acoust, Palmira Jaquetti*: Pallars i Ribagorça
– *Enric d'Acoust, Palmira Jaquetti*: Pallars i Ribagorça (de l'1 de juliol al 31 d'agost de 1928)

Les descripcions minucioses que **Ramon Violant i Simorra** fa de la cultura material del Pallars, ens aporten molta informació sobre el paper que la música ha tingut en els costums i festes d'aquesta comunitat pirinenca. L'absència d'anotacions musicals en les seves obres¹⁴, però, no ens permet una aproximació a la substància musical de les informacions que aporta, en canvi, ens ajuda a contextualitzar les aportacions musicals d'altres recercadors¹⁵. Per una altra banda, voldríem citar, ni que fos de passada, la monografia de **Joaquim Morelló**, "La Vall d'Àneu", llefida i publicada pel Centre Excursionista de Catalunya l'any 1904. En ella no hi ha cap transcripció musical però, en canvi, aporta algunes informacions sobre diferents elements de la música tradicional i la seva funcionalitat¹⁶.

Joan Lluís ens ofereix en els seus llibres sobre el Pallars una visió de la realitat física d'aquesta terra, de la manera de ser i de la parla de la gent que l'habita, des d'una visió molt personal basada en els propis records i en el fet d'haver-se recorregut tot el territori. La subjectivitat i els riscos que tal estil comporta no impedeix oferir-nos punts de referència vàlids per a endinsar-nos, ni que sigui d'una manera ingènua i espontània, en la realitat que ens descriu. De referències musicals no en manquen i, especialment en el seu llibre *Records de la meua vida de pastor*¹⁷, hi seran presents algunes transcripcions musicals: TONADA per a fer sortir les sargantanes de les escltxes, TONADA de camí ramader

(recollida a Isabarre), TONADES per a fer abeurar el bestiar, TONADA per a fer sapa ("Sapa, sapa pell de branca"), TONADA d'una cançó de xolla ("Lo dia de la tosa", recollida a Estais), PASTORADA MATINAL i PASTORADA DEL CAPVESPRE (dues melodies originals de l'autor del llibre relacionades amb diferents moments de menar les ovelles, però que recorden altres melodies tradicionals especialment d'alguna dansa), i TONADA per a clamar el bestiar esgarriat (original de l'autor però que en realitat, una part, és una variant de "La cançó del lladre"). També hi ha en aquest llibre informacions sobre sonadors tradicionals com són: "cornetes de pela de noguer, salze o freixera", "truquet per a moltos, borromba per a crestons i esquella per a ovelles", "flabiol de canya" i els "tocs de campana de Rialp".

L'aportació musical de Joan Lluís en aquesta obra és relativa. Per una banda, és d'agrair el fet de la transcripció d'un cert repertori vinculat a la vida dels pastors, per l'altra s'hi troba a manca més rigor, exactitud i amplitud en les informacions que dóna, ja que, segons com, són poc creïbles en el seu conjunt, primer per un cert "romanticisme" descriptiu, i segon perquè cal especificar circumstàncies, funcions, instruments emprats en una tonada determinada o si es feia amb elements purament vocals.

A partir dels anys 80 hi ha hagut noves aproximacions a la realitat pallaresa des del punt de mira de la música tradicional. Entre altres cal assenyalar els treballs d'**Artur Blasco** que s'han plasmat en diferents edicions discogràfiques, entre les quals sobresurt "Rosa vermella, Rosa galant"¹⁸, àlbum de cinc discos en els quals hi són representades unes deu comarques catalanes (bàsicament pirinenques) a través de la cançó tradicional i amb les seves fonètiques característiques. Fruit d'un llarg treball personal de recerca que comença els anys 70, cal valorar-ne la gran quantitat tècnica dels enregistraments i és d'agrair també el fet que apareixin juntament amb els textos de les cançons l'edició de la

transcripció d'un bon nombre de melodies. Val a dir que el Pallars (el Sobirà i, en concret, la Vall d'Assua) hi està molt ben representat. Les melodies transcrits d'aquesta zona que acabem de citar són les següents: ELS GOIGS DE BRESÇA ("Cantarem les goigs de Bresca"), CANÇÓ DE PANDERO ("Quina taula tan ben parada"), LA ZUMZETA ("Quan era petita"), ELS DOS DALLAIRES ("Si n'hi havia dos dallaires"), LA FILLA DEL CARMESÍ ("Petiteta l'han casada"), FLORIDA CLAVELLINERA (cançó de ronda), LA BALLARUSCA ("A la Ballarúsca"), ELS DOS PASTORETS ("Les dos pastorets").

Per una altra banda, **Ma. Antònia Juan** obté el premi Emili Pujol de l'any 1983 concedit per l'Institut d'Estudis Ilerdencs del CSIC per una investigació sobre un repertori pallarès: "Música popular i tradicional del Pallars Jussà". Aquest treball inèdit, però consultable al centre que distribueix aquests premis, suposa la primera aportació a l'estudi de la música tradicional pallaresa des de la disciplina científica de l'etnomusicologia fruit de la metodologia impartida des del Conservatori Superior Municipal de Música de Barcelona per Josep Crivillé del qual l'autora n'ha estat alumne.

També **Rosa Mas i Corretgé** duugué a terme l'any 1986 un extens treball de recerca titulat: "Danses populars del Pallars", en el que hi figuren les partitures i coreografies de les danses referides. Aquest treball fou becat pel Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i està citat en el *Catàleg de Materials Etnogràfics Inèdits* editat pel mateix centre.

Finalment, l'*Associació de Recerca Etnomusicològica*¹⁹ va endegar a partir de l'any 1986 una missió de recerca a diferents punts del Pallars Jussà i Sobirà que li van aportar un nodrit fons documental d'aquesta zona, el qual va quedar sintetitzat en la comunicació: "Una recerca etnomusicològica al Pallars Jussà i Sobirà"

presentada a les *Jornades sobre el Patrimoni Etnològic a les Terres de Ponent i l'Alt Pirineu*, realitzades a Lleida l'any 1989.

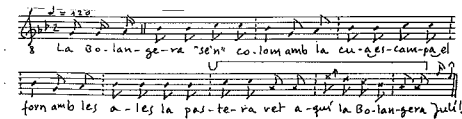
MOSTRA D'UN REPERTORI RECOLLIT A LLESSUI I ENVINY

L'estiu de l'any 1988 tinguérem ocasió de poder dur a terme diverses enquestes etnomusicològiques a diferents punts del Pirineu Lleidatà. A Llessui vam poder entrevistar llargament a Daniel Isús de casa Camp, home de 74 anys en el moment de l'enquesta. Ell ha estat un cantador tradicional típic d'aquesta zona. El seu repertori és ample i divers, va des de cançons de ronda fins a tonades d'església. En aquest darrer apartat mostrà un coneixement molt gran i precís. Era propi d'aquestes contrades que un grupet d'homes mantingués el cant en tot el referent als oficis litúrgics i actes devocionals: vespres, completes, misses, exèquies, nades, goigs, etc. La memòria oral de l'informador es mantenia fresca i així vam poder reconstruir un llegat patrimonial que ja forma part del passat.

A Enviny, l'enquesta etnomusicològica la vam dur a terme amb un grup de veïns reunits al vespre en un terrat. La família Escales (can Pei) va fer d'anfitriona, i poc a poc tot el grup va anar fent memòria del repertori tradicional del poble: cançons i jocs d'infantesa, cançons vinculades a la vida de l'home i al curs de l'any, goigs, cançons curtes i llargues, crits adreçats als animals, etc.

De tot això en volem presentar una mostra a fi de constatar com la memòria oral encara persisteix i és capaç d'oferir-nos documents de cultura tradicional identificatius d'una comunitat determinada. Els exemples que aquí s'exposen els ordenem per capítols de la següent manera: ritual de la vida de l'home i del curs de l'any, institucions i lleure.

LA BOLANGERA (veïns d'Enviny)

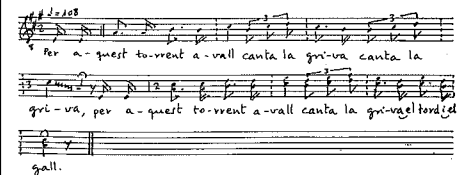
Segons el *Diccionari de la Dansa*²⁰: "És un ball de ritme viu i tonada alegre. Una part de ball rodó, sempre igual en totes les variants d'aquest ball, que són nombroses, i l'altra part molt diferent segons els llocs. En conjunt és sempre molt animat i graciós. La invariabilitat de la primera part ballada en rodona en totes les variants, sembla ésser indicatiu d'origen molt antic; és molt probable que la *Bolanger* sigui la continuació dels antics balls rodons, els quals, com el nom declara, eren a la base d'una gran rodona de la qual es desfeien els balladors en un moment donat, seguint la tonada, per a fer algunes senzilles figures i tornar-se a agafar en rotllo altra vegada".

Als Pallars encara és molt freqüent recollir tonades de la *Bolanger* semblants o quasi iguals que la que aquí transcrivim²¹. Els informants ens l'han cantat com a cançó de joc i afegint-hi altres lletres (per exemple "La Bolanger té un tupí", etc.)²². El crit de "Julí" és un crit de final o d'inici de joc, si més no és una expressió vocal aguda indicativa de separació d'una activitat a una altra. La definició del *Diccionari de la Dansa*, d'una banda no s'adiu massa amb les indicacions rebudes, i d'una altra ofereix uns punts comuns de tipus genèric: és possible que el ball rodó inicial és el que s'hagi mantingut, traspasant-se al repertori infantil, de manera que en el moment que s'aturava la cantarella començava un joc que alternava amb l'execució de la mateixa amb lletres diferents.

En l'aspecte musical, aquesta tonada té un caràcter marcadament infantil degut als següents elements: una melodia en base a

4 sons que fa pensar en una organització pre-pentàfona, un típic ritme infantil²³, i la presència del sistema anomenat "Just sil·làbic"²⁴. Tots són elements que fan referència a un substracte musical molt antic. Per una altra banda, hi ha una petita transformació o deformació lingüística, es diu "se'n colom" quan hauria de dir "té un colom". Tenint en compte la variant esdevé un text absurd, aspecte aquest que es vincularia al repertori infantil de formulettes el text de les quals és un enfilall d'absurds²⁵.

PER AQUEST TORRENT AVALL (veïns d'Enviny)

- Per aquest torrent avall canta la griva, canta la griva. Per aquest torrent avall canta la torra, el tord i el gall.
- Tres pometes hi ha al pomer que de tres una, que de tres una. Tres pometes hi ha al pomer que de tres una se'n caigué.
- Dintre del meu sarronet tinc una poma, tinc una poma. Dintre del meu sarronet tinc una poma per la set.
- Si vols veure el vent "d'a on" ve mira la dansa, mira la dansa. Si vols veure el vent "d'a on" ve mira la dansa del pomer.

Entenem per cançó infantil aquelles estructures melòdico-rítmiques que presenten una major extensió degut a la presència de diferents estrofes, i un contingut temàtic i

desenvolupament melòdic que s'allunyen de les formuletes que els infants empenen per al seus usos, i en canvi, sense deixar de tenir una estructura infantil com per exemple el seu característic esquema rítmic, s'apropa a la cançonística més pròpiament dita. La versió de la cançó que aquí presentem, amb molt petites modificacions, es troba en altres indrets del Pallars. És diferent de la versió que s'ha divulgat més per altres zones de Catalunya²⁶.

Per a-quest tor-rent a-vall
can-ta la gri-va, can-ta la gri-va;
per a-quest tor-rent a-vall
can-ta la gri-va el tord i el gall.

La versió pallaresa, musicalment, presenta un ritme mixt (binari-ternari), i des de l'aspecte dels valors rítmics, hi apareixen les mutacions de cèl·lules binàries a ternàries (tresets), i la típica estructura cadencial de pregunta-resposta. La cèl·lula rítmica: 2 3 2 | 2 3 2 | 2 3 2 etc., en base al "salt", hi dona un cert aire de dansa-galop que molt bé hauria pogut servir de ball rodó infantil.

HOMENS, HOMENS ALS OFICIS (veïns d'Enviny)

Ho-mens, ho-mens als o-fi-cis, do-nes, do-nes al ser-vo quiba per-dut un mo-ca-dor la ra-te-ta l'ha tro-bat d'ha fi-cat amb un fo-rat, ca-rric ca-ta-rrac!

Formuleta infantil d'anunci que es feia pels carrers. Literàriament, presenta una doble destinació segons el sexe: homes als oficis, i dones al sermó, i tot seguit un breu enfilall d'absurds propi, com ja hem dit més amunt, de les formuletes infantils. Acaba amb una onomatopeia que imita el so dels carraus i matraques propi dels dies centrals de la Setmana Santa. També és característic del repertori infantil el seu ritme i l'esquematisme melòdic propi de les formuletes, en aquest cas la combinació reiterativa de tres sons. Aquest anunci forma part també de l'apartat de la comunicació el qual abasta des de les senyalitzacions sonores, crits de carrer fins als bans i reclams.

LA SANTA NIT DE NADAL (veïns d'Enviny, i Daniel Isús de Llessui)

ha san-ta nit de Na-dal par-te-ven foreu Ma-ri-a, vi-a de nos-tre Déu e-ter-nal, de nos-tre Déu e-ter-nal d'in-tre u-na es-ta-bli-a, d'in-tre u-na es-ta-bli-a.
Tornada:
a. Xi-bi-ri-bi-xim, xi-bi-ri-bi-xim, xi-bi-ri-bi-xim, xi-bi-ri-bi-xim.
b. xim, xim, xi-bi-ri-bi-xim.
c. Belen canten les glo-ries i al pren-ci-pi les vic-tò-ries.

1. La Santa Nit de Nadal partera en foreu Maria de nostre Déu eternal dintre una establia. Xiribiribim, xim xibiribirim en "Belen" canten les glòries i al "prencipi" les victòries.

2. La perdiu escotxegant en va seguint la tabola. Els pastorets la van caçant per posar-la a la caçola.

3. Els tres Reis de l'Orient vingueren en companyia, a adorar l'Omnipotent en los braços de Maria.

3. Surt lo gall del galliner rumbejant la cresta roja, kikirikikik, el Sol és nat i la punta de l'aurora.

L'interès d'aquesta nadala ve donat per un element musical i un altre de literari. Musicalment se'ns presenta en tonalitat Major (S^o M), amb un disseny melòdic molt desenvolupat (àmbit d'octava), amb un perfil lineal quebrat i ondulat, i un ritme mixt binari-ternari. També cal consignar la presència, ni que sigui momentània, de la polifonia (terceres paral·leles) a "partera en foreu Maria", i la sonoritat produïda per onomatopèies i efectes fonètics dins la melodia: "xiribiribim xim xiribiribim" imitant els instruments de percussió els quals enfatitzen l'element festiu, "kikirikikik" imitant el cant del gall i "escotxegant" paraula que imita el cant de la perdiu (segons P. Fabra, "escotxegar" = cantar la perdiu).

L'element literari a tenir en compte és precisament la presència dels animals dins el repertori nadalenc. La referència als animals que van a adorar el nen Jesús o que s'alegren del seu naixement i les onomatopèies que imiten el seu crit o cant es troba sovint en les cançons de Nadal catalanes. En aquest cas hi ha la presència de la perdiu i del gall. Això ens porta a dues consideracions: la primera es refereix a la presència abundant dels animals en la cançó tradicional catalana, la qual cosa fa referència a un element oriental. I la segona es refereix al doble aspecte lúdic i d'absurd que presenta la segona i quarta lletra; lúdic pel fet que a la segona estrofa es parla "d'escotxegar", de "seguir la tabola" i que

els pastors vulguin posar la perdiu "a la caçola", i a la quarta estrofa el "rumbejar" del gall i el seu cant; d'absurd pel fet que aquestes dues estrofes (més la segona que la quarta) s'aparten del sentit inicial de la cançó i fan referència a elements divertits i mítics a la vegada (per exemple, la perdiu i el seu cant són més propis de l'estiu que precisament de Nadal, i el gall és un animal "ritual" que amb el seu cant fa sortir el sol i el que aquest simbolitza, les dues aus formaran part del tradicional àpat de Nadal). Aquest aspecte de l'absurd vincularia aquesta cançó a la poesia popular d'absurds de la que ja hem fet referència en altres cançons.

També caldria ressenyar l'element identificatiu que va significar per al grup d'informants el fet de cantar-la. Primer ens la va interpretar Daniel Isús a Llessui com a pròpia d'Enviny, després els informants d'aquest poble la varen recordar. La memòria es mantenia viva i la van cantar amb ple convenciment com a quelcom propi. No ens volem posar en qüestions d'origen, que sempre són complexes i difícils d'escatir (no amaguen la possibilitat que sigui una cançó de fora de les nostres fronteres traduïda), simplement volem constatar la identificació dels informants amb ella i com, si més no, el text ens fa pensar en un repertori popular i tradicional.

GOIGS A SANT JULIÀ (Daniel Isús, Llessui)

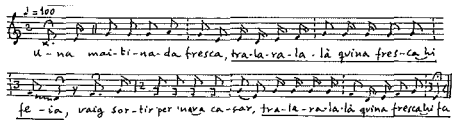
De To-rej l'le-sui si-au sant Ju-li-à protec-tor,
en l'An-tro-que-a' nat-xe-rem de pa-res molt cristi-ans.
Tornada:
en vir-tut vos a-dor-na-reu de bens espi-ri-tu-als
i tam-bé de tem-po-rals per ser-uir Nos-tre Se-nyor.
Tornada:
De To-rej l'le-sui si-au sant Ju-li-à protec-tor.

En "Antroquea" naixereu
de pares molt cristians,
en virtut vos adornareu
de bens espirituals
i també de temporals
per servir Nostre Senyor.

De Torre i Llessui siau
Sant Julià protector ("Antroquea"=An-
tioquia)

Goigs propis del veïnat de Torre que està adossat a Llessuï. Presenten també el fet de la polifonia espontània de tercers paral·lels. El ritme és ternari. Melodia basada en quatre notes (re, mi, fa, sol), ja que la cinquena nota que hi apareix, el *la*, és *appoggiatura*. La seva organització melòdica és modal: segon tetracord del Tritus autèntic, amb recolzament característic sobre el 2n grau del tetracord superior (6è de l'àmbit modal). Cal senyalar la presència de finals femenins a cada incís, en molts dels quals es dona el cas de l'*appoggiatura* sobre una síl·laba a fi de completar "acústicament" la mètrica.

UNA MATINADA FRESCA (EL CAÇADOR I LA PASTORETA) (veïns d'Enviny)

– Una matinada fresca
Tra-la-ra-la-là quina fresca hi feia
vaig sortir per 'nar a caçar.
Tra-la-ra-la-là quina fresca hi fa.
– No trobo perdíu ni guatlles
per "poguer-li" jo tirar.
– Sols trobo una pastoreta
que guardava el bestiar.
– De tan boniqueta que era
no la goso despertar.
– "Me direu, oh pastoreta,
de qui és aquest bestiar?".

– "Les ovelles són del pare,
els corders del meu germà,
– les cabretes en són meves
i els cabrits del rabadà".

Heus aquí un exemple de cançó llarga. La seva melodia és una variant (no massa allunyada) de la versió més popularitzada d'EL CAÇADOR I LA PASTORETA. Temàtica que apareix com a lloc comú d'altres llengües romàniques. Des de l'aspecte musical es pot assenyalar d'aquesta cançó: el ritme mixte binari-ternari, la seva tonalitat Major (Do M), i la polifonia de tercers paral·lels com a constant d'un estil de cantar propi que també, però, està present a altres zones de Catalunya.

RESUM

D'aquesta breu mostra de repertori recollit a la Vall d'Àssua i el Batlliu en podem treure les següents característiques:

– Quant a l'*organització melòdica* hi ha la presència de modes arcaics com pre-pentàfons i gregorians, però també el domini de la tonalitat major.

– Quant al *ritme*, hi trobem la presència del ritme infantil, el sistema dit "just sil·làbic", el ritme ternari i el mixte.

– Referent a l'*estil de cantar*, hi trobem el fet de la polifonia (de tercers paral·lels i alguna vegada la presència momentània d'una tercera veu) que de manera espontània és executada pels cantadors. També hi hem trobat el cant ornamentat, especialment en el repertori d'església que ens va cantar Daniel Isús, en el que els melismes i el cant mantingut es veuen subratllats pels ornaments vocals que donen més importància als accents del text.

– També hem pogut constatar la *variabilitat* de la cançó tradicional. Versions musicals diferents amb un mateix text ("la griva, el tord i el gall"), i petites variants de llocs comuns (p.e. "El caçador i la pastoreta").

– Quant al *text*, la presència de la poesia popular d'absurds i l'element lúdic en algunes de les formuletes i cançons del repertori presentat.

Esperem que el desenvolupament d'aquestes característiques, aquí purament apuntades, podran veure, al seu dia, la seva publicació exhaustiva en altre indret més escaient per la rigorositat científica que l'etnomusicologia demana: un treball comparatiu amb el repertori recollit en èpoques anteriors, que ens donaria més llum sobre les constants, les transformacions i els comportaments etno-musicals del repertori de la zona, una informació més detallada sobre el que el dit transvasament tècnic/social experimentat en aquelles contrades ha afectat o no a les melodies i als documents que se'ns han donat com a testimoni, etc. L'objectiu prioritari d'aquest article, com heu vist, ha estat el de situar els exemples músico-tradicionals que aquí es donen en el seu marc físic i context demogràfic.

NOTES

1. Zona que apareix així referenciada en els goigs a la Mare de Déu del Soler: "Tots els pobles i contrades amb les terres del Batlliu de mal temps i de secades Verge Santa protegiu".

2. Gran part de les dades referents a la situació geogràfica han estat extretes de la **Gran Enciclopèdia Catalana**.

3. LLUÍS, Joan, **El meu Pallars**, Vol. III, Barcelona: Editorial Barcino, 1967, pàg. 35.

4. LLUÍS, Joan, **El meu Pallars**, Vol. II, Barcelona: Editorial Barcino, 1961, pàg. 156.

5. BOSCH, Vicens, "Cançons populars catalanes recollides a Talarn i d'altres pobles", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya** (1896).

6. BOSCH, Vicens, "Cançons velles de Talarn i d'altres pobles", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya** (1897).

7. BOSCH, Vicens, "Notes folklòriques", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya** (1899-1901).

8. BOSCH, Vicens, "Balls antics del Pallars superior i inferior", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya** (1906).

9. VIGO, Enric. "Aplec de balls populars del Pallars", **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya** (1908).

10. En aquesta dansa una part del text és una onomatopeia cantada i l'altre recitat. Musicalment és característic l'arpeggi de 7ª descendent de l'incipit.

11. El text està del tot relacionat amb la coneguda balada infantil LA CATERINETA que té el mateix **incipit**. Aquí es presenta com a Corrandà (segons el títol) però, de fet, és una cançó llarga.

12. "Arriben a Montserrat 40.000 documents de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya", **Diari AVUI** (diumenge, 12 de maig de 1991), per Xavier Barolet, corresponsal a Montserrat.

13. ARTÍS, Pere. "L'Obra del Cançoner Popular a Catalunya", **Revista Musical Catalana**, 15 (1986).

14. Hi ha una excepció que cal citar. Aquesta es refereix al toc de campanes de Sarroca de Bellera que anunciava la diada de Nadal que era corejat per la mainada amb una cantarella que deia: "Nadal, cap d'any, les Reis s'en van". Formuleta transcrita musicalment a **El llibre de Nadal** de Ramon Violant i Simorra, Barcelona: Imprenta de Salvador Salvadó, 1948.

15. Vegi's, entre altres, les següents obres de Ramon VIOLANT i SIMORRA (només en diem el títol): **Jocs populars de la fadrinalla pallese** (Obra oberta, 1) / **Festes tradicionals del Pallars** (Obra oberta, 4) / **Els pastors i la música** (Barcino) / **Etnologia pallese** (Escudella, 2) / **Recull folklòric-Etnogràfic de les Valls del Flamicell, Instruments populars** (Club Muntanyenc Barcelonès) / **La Setmana Santa al Pallars i al Ribagorça** / **Fiestas populares** (El Pirineo Español II) / **Representaciones, danzas y deportes** (El Pirineo Español, II).

16. MORELLÓ, Joaquim, **La Vall d'Àneu**, Barcelona: Tipologia "L'Avenç", 1904.

17. LLUÍS, Joan. **Records de la meva vida de pastor**, reedició, Biblioteca Folkòrica Barcino, Vol. XII, Barcelona: Editorial Barcino, 1964.

18. **Rosa Vermella, Rosa Galant. Parles, cançons i cantarelles** (Àlbum discogràfic). Direcció i recull: Artur BLASCO, Barcelona: Audiovisuals de Sarrià, 1989.

19. Els membres de l'Associació de Recerca Etnomusicològica que varen efectuar aquest treball foren: Glòria Ballús, Josep Crivillé, M. Isabel Garvia, M. Antònia Juan i Ramon Vilar.

20. PUJOL, Francesc i AMADES, Joan. "Dansa" Vol. Primer del **Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors. Cançoner Popular de Catalunya** Volum I, Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, 1936. Pàg. 100.

21. Ja en els reculls de Vicens Bosch i d'Enric Vigo hi són ben representades les bolangeres.

22. PUJOL, Francesc i AMADES, Joan. **Diccionari de la dansa** (loc. cit.), p. 102.

23. Sobre el ritme infantil vegi's: BRAILOIU, Constantin. "Le Rythme infantin" a **Colloques de Wégimont** Premier Colloque, Bruxelles: Edit. Elsevier, 1956, pàg. 64-69.

24. BRAILOIU, Constantin. "Le Giusto Sillabique" a **Anuario Musical**, vol. VII, I.E.M. del C.S.I.C. (1952).

25. ROMEU i FIGUERAS, Josep., "Acotacions a la poesia popular d'absurds. A propòsit d'un recitat nadalenc de tradició igualadina", **Revista de Catalunya**, 47 (desembre 1990).

26. CRIVILLÉ i BARGALLÓ, Josep. **Música Tradicional Catalana. "Infants" I**, Barcelona: Editorial Clivis, 1981, pàg. 155.

Liessui (Vall d'Àssua, Pallars Sobirà)